

Niets is wat het lijkt

Hoop en twijfel bij artist impressions

Op zijn website beschrijft columnist Julius Pasgeld de toekomst van het Haagse bedrijventerrein Binckhorst. De lucht van het nieuwe woon- en werkgebied is altijd wolkeloos. De mensen lopen in modieuze kledij en keuvelen op de vele terrasjes. Het lommerijke groen werpt schaduwen op de strakke gazons waar jongelui zorgeloos vertoeven. Auto's zijn nergens te bekennen en de ranke torenflats in zacht blauw en transparant grijs voegen zich moeiteloos tussen de volwassen bomen. Een overvliegende meeuw kijkt tevreden op het tafereel neer.

Mark Hendriks

journalist en redacteur, Tekstlandschap
tekstlandschap@gmail.com

Marc Nolden

freelance landschapsarchitect,
FREELANDSCHAP
marc@freelandschap.nl

De Artist Impression

Aan het eind van zijn beschrijving geeft Pasgeld toe dat hij ook had kunnen schrijven dat met het wegnemen van veel groen, veel ruimte, een heleboel zon en een heleboel menselijkheid op de Binckhorst straks alleen voor een enkeling veel geld te verdienen valt. Maar omdat iedereen dat stiekem al weet, koos de columnist ervoor zijn lezer een *artist impression* voor te schotelen. Want, zo schrijft Pasgeld, met een *artist impression* weet je tenminste zeker dat je bij de neus genomen wordt. Het is niet dat de columnist twijfelt aan de goede bedoelingen van planmakers, investeerders en bestuurders om de Binckhorst te transformeren tot een levendig stadsdeel. Hij vraagt zich eerder af hoe realistisch en maakbaar de voorgeschotelde ideaalwereld is. We mogen aannemen dat deze scepsis ontstond na het zien van de gelikte en fraai getekende impressiebeelden van de nieuwe Binckhorst die in kranten, tijdschriften, jaarboeken, planpresentaties, posters en beleidsstukken circuleerden. Op deze bedwelmende tekeningen wordt de Binckhorst inderdaad voorgesteld als het Haagse paradijs, met mooi weer, knappe mensen, veel bloeiend groen, knusse winkeltjes en een boel gezelligheid. Het is eigenlijk niet meer dan normaal dat columnist Pasgeld oprechte vraagtekens plaatst bij dit soort ideale plaatjes – al was het in het geval van de Binckhorst maar omdat het paradijselijke en ambitieuze plan voor onbepaalde tijd in de koelkast is beland wegens politieke en financiële tegenvallers.

De *artist impression* is sinds het computertijdperk een loot aan de instrumentenboom van ruimtelijk ontwerpers. Nog maar vijftien jaar geleden tekenden ontwerpers hun plankaarten, doorsneden en impressies met potlood, pen en linaal op kalkpapier –opgewerkt met speciale stiften en bijgestaan door maquettes. In rap tempo kwamen daarna

tekenprogramma's als AutoCAD en VectorWorks, gevolgd door Illustrator, Photoshop, Indesign, SketchUp en 3D Studio Max. Sinds kort wordt gebruik gemaakt van de uit de film- en game-industrie overgewaaide software Maya – wat 'illusie' betekent in het Sanskriet. Het ontwerpinstrumentarium was nog nooit zo groot.

Landschapsarchitecten en stedenbouwkundigen hebben hiermee de mogelijkheid hun platte ontwerpen om te zetten in prachtig getekende werelden, driedimensionaal en op het gewenste abstractieniveau. Tegelijkertijd leidt het gebruik van deze verbeeldingen ertoe dat steeds minder mensen in staat hoeven te zijn een ruwe schets of de technische plankaart te lezen. De kijker kan immers van achter zijn beeldscherm door het plan 'vliegen' of er doorheen lopen. Hij wordt het plan ingezogen, kan het alvast ervaren, zich tussen de mooie gebouwen en blijde mensen wanen, het weelderige groen aanschouwen, de vogels horen tjlpen.

De digitale presentatietechnieken openen deuren die voorheen gesloten bleven. Eindelijk beschikten ontwerpers over tekeninstrumenten waarmee een groter en ander publiek bereikt kon worden. Niet alleen blijken de visualisaties een uitkomst bij interne ontwerpoverleggen, ook bij planpresentaties doen de blitse beelden het bijzonder goed. Op inspraakavonden en tentoonstellingen vergapen bezoekers en toehoorders zich aan de prachtige 3D-modellen en computeranimaties. Het stedenbouwkundig verkavelingsplan, het nieuwe straatprofiel, de conceptschets en de sobere analysetekening laat men links liggen. Op die kleurrijke plaat, die schitterende vogelvlucht, dat spannende filmpje, daar pas zie je echt hoe het wordt. Tenminste, dat zou je denken. Sinds enkele jaren stuit het succes van de *artist impression* op weerstand. Wie de laatste jaarboeken 'Landschapsarchitectuur en stedenbouw in Nederland' doorbladert stuit op

prachtige en overtuigende voorbeelden. Maar wie deze als vakbeoefenaar goed bestudeert moet te vaak concluderen dat de beelden niet alleen tekort schieten omdat ze een illusie zouden voorschotelen. De beelden blijken met regelmaat onnauwkeurig. Wie de breedte van een straat of plein in een *impression* vergelijkt met de eigenlijke plankaart zal zien dat de maatvoering in veel gevallen niet overeen komt. En op veel beelden zijn de voorgenomen ingrepen niet eens af te lezen. Bovendien tonen *artist impressions* veelal eindsituaties en lijkt de factor tijd te worden genegeerd: bomen zijn altijd groot, openbare ruimten volledig ingericht en gebouwen in gebruik. De platen tonen slechts een moment – met zonneshijn, vrolijke mensen, volle pleinen, bomen in bloei – terwijl regen, winter en leegte niet worden afgebeeld.

Steeds meer *impressions* vervallen in trucjes, waarmee in de verbeelding van een herstructureringsproject in de Westelijke Tuinsteden mensen uit de grachtengordel zijn geprojecteerd. Het onderschrift verhaalt over een nieuw plein in Osdorp, maar nergens is een vrouw met hoofddoek te zien, of Turkse kinderen die spelen. En om een of andere reden duiken er steeds vaker zwevende objecten op, alsof er altijd groepen ganzen overvliegen of heteluchtballonnen opstijgen.

Na deze kanttekeningen rijst de vraag: waarom maken steeds meer ontwerpbureaus gebruik van *artist impressions*? En belangrijker: voor wie? In de meeste gevallen zijn dat opdrachtgevers – een overheid, de projectontwikkelaar – burgers en andere belanghebbenden. Zij zijn met visualisaties een stuk makkelijker te verleiden. Hoewel sommige ontwerpers opwerpen dat zo'n visual een goed middel is om te zien hoe bepaalde ontwerpingrepen in een ruimte uitpakken, overheerst het gevoel dat ontwerpers *artist impressions* inzetten om hun plannen aan de man te brengen. Wat in een groeiend aantal gevallen

Randstad; Wereldstad

Randstad; Kuststad

Randstad; Buitenstad

betekent dat mensen een ideaal krijgen voorgespiegeld, dat in realiteit niet na te streven valt.

Toch heeft de tekenmethode voordelen die op de juiste manier en de juiste momenten moeten worden benut. Wanneer moet de *artist impression* worden ingezet? En: wat teken je dan? Om deze vragen te beantwoorden gaan we een stap terug, naar de constatering dat het vak van landschapsarchitectuur – en stedenbouw – de afgelopen twintig jaar veranderd is van een pure ontwerp- en maakdiscipline – ik teken een landgoed en zo wordt het gemaakt – tot een strategisch vakgebied waarmee langetermijnvisies worden gecreëerd en onderzoek wordt gedaan naar ruimtelijke ontwikkelingen voor de komende vijftig jaar. De nieuwe rol van het vak heeft gevolgen gehad voor het tekeninstrumentarium. De plantekening als definitief ontwerp voor een stadspark heeft een ander karakter dan de plantekening van een mogelijk scenario voor de Noord-Brabant in 2050.

De keuze voor een bepaald beeld op een bepaald moment in een bepaald proces bij een bepaalde opdracht wordt steeds belangrijker. De mogelijkheden zijn immers het probleem niet. Daarmee zijn planvisualisaties terug te brengen naar de essentie van communicatie: het overdragen van een boodschap – een visie of ontwerpingsgreep – van het ene voorstellingskader – de zendende ontwerper – naar het andere – de ontvangende opdrachtgever of bewoner. En dit dan door het gebruik van een informatievorm – schets, collage, *impression*, film – die past bij de aard van de boodschap – visie, scenario, plan – die voor beide partijen te snappen is en het liefst zonder interpretatieverschillen. We beschouwen drie rollen van de landschapsarchitectuur: ontwerpend onderzoek, visies en masterplannen en uitvoeringsgerichte ontwerpen.

Ontwerpend Onderzoek

Steeds vaker wordt het ruimtelijk ontwerp – architectuur, landschapsarchitectuur en stedenbouw – ingezet als onderzoeksmiddel om toekomstperspectieven te schetsen. Ontwerpers zijn namelijk in staat onwaarschijnlijke, onverwachte en

niet-kenbare toekomsten inzichtelijk te maken. Zo vroeg voormalig minister Cramer landschapsarchitect Ytje Feddes, stedenbouwkundige Hilde Blank en architect Matthijs Bouw drie ontwikkelingsbeelden te maken voor een Randstad in 2040. In 2008 verkenden de drie de mogelijke ruimtelijke inrichting van de West-Nederlandse regio. Schetsend en ontwerpend, discussierend en mijmerend, twijfelend en experimenterend zochten zij naar alternatieve scenario's waarin de Randstad kan functioneren als een 'duurzame Europese topregio'. Het ontwerpend onderzoek leidde tot spraakmakende ontdekkingen. Van specialistische clusters rond Amsterdam, via een gemengd conglomeraat aan zee tot gespreide woon- en werkmilieus op de flanken. Drie ontwikkelingsbeelden voor de Randstad in 2040: Wereldstad, Kuststad en Buitenstad.

De wijze waarop de drie ontwikkelingsbeelden gepresenteerd moesten worden, was tijdens het intensieve ontwerpproces regelmatig onderwerp van gesprek. Hoe teken je een mogelijke toekomst van de Randstadregio zonder te vervallen in schematische weergaven? Maar ook: hoe zorg je dat de beelden niet als blauwdrukken worden gelezen, maar gezien als scenario's waarmee de discussie over de ruimtelijke inrichting van de Randstad een stap verder moet worden gebracht. In het bestuurlijke, beleidsmatige en maatschappelijke krachtenveld lopen discussies over dit soort lange termijnbeelden namelijk het gevaar dood te slaan. Na het zien van de kaartbeelden gaan gesprekken al snel over financiële plaatjes, gevolgen voor de korte termijn en of zo'n toekomstbeeld organisatorisch wel mogelijk is. Politici vinden ontwerpmodellen pas interessant, wanneer er overeenkomsten zijn met de doelstellingen die zij voor hun ambtstermijn hebben gesteld. En burgers zijn niet snel gegrepen door platte kaartbeelden.

Primair tonen de drie ontwikkelingsbeelden de ruimtelijke consequenties van de wijzen waarop in ieder model wordt toegewerkt naar een duurzame topregio. Het gevaar van alleen ontwerpbeelden is dat de achterliggende

keuzes, principes en gedachten voor een breder publiek niet zichtbaar zijn. De kaartbeelden tonen de eindbestemming, terwijl de reis ernaartoe onbesproken blijft. Daarom is besloten de ontwikkelingsbeelden te voorzien van sectorkaarten, ontwikkelingsstrategieën en gebiedsuitwerkingen. De ontwerpers kozen ervoor – na verzoeken van toehoorders – de gebiedsuitwerkingen als impressiebeelden weer te geven. In Wereldstad werd gekozen voor een vogelvluchtperspectief, Kuststad werd getekend door een collage vanaf het maaiveld en Buitenstad – dat gaat over een bottom-up planning – werd geïllustreerd met een kaart van lokale projecten. Het goede aan deze verbeeldingen was het abstractieniveau, waardoor de kijker nooit het idee kreeg met een realistische verbeelding van een gebied in de Randstad van de toekomst te maken te hebben.

Visies en Masterplannen

Landschapsarchitecten worden steeds meer gevraagd visies of masterplannen te maken als overkoepelend document voor ontwerpprojecten en uitwerkingen. Revolutionair was Plan Ooievaar uit 1985. Dit was een visie op het rivierengebied, waarin niet de exacte plaats van een boom of de maatvoering van de ruimte aan de orde kwam. De plankaart toonde schematische kleuren waarin met referentiebeelden aangegeven werd hoe het landschap eruit zou gaan zien. Het ontwerp was naar een hoger en strategische abstractieniveau getild. Inmiddels heeft Ooievaar op vele manieren navolging gekregen, in stad en land. Strootman Landschapsarchitecten ontwierp de Landschapsvisie Drentsche Aa en een ruimtelijke visie voor de Bloemendalerpolder, Berdie Olthof tekende het masterplan voor Park Lingezege. In Nijmegen maakte Lodewijk Baljon het masterplan voor de vernieuwing van het Waalfront, terwijl Michael van Gessel de supervisie voert over de IJ-oeveren.

Bij masterplannen en visies is de vraag wat wel en wat niet getekend wordt. Aan de ene kant moeten de visie of het masterplan laten zien waar de ontwerper met zijn ingrepen heen wil, aan de andere kant moet de tekening ruimte

laten voor varianten en uitwerkingen. De legenda speelt hierin een belangrijke rol. Is de legenda een actielijst of een verklaring van de gewenste eindsituatie? Bij visies en masterplannen – die veelal voor de regionale schaal gemaakt worden – krijgen ontwerpers te maken met de wens dat opdrachtgevers, belangenorganisaties en burgers toch graag een idee willen hebben van hoe een effect van de visie er in werkelijkheid uit gaat zien. Daarom gaan sommige visies gepaard met referentiebeelden, voorbeelduitwerkingen en *artist impressions*. Het is hierbij van belang dat de kijker weet dat het een voorbeelduitwerking betreft en geen precieze weergave van een ingreep. De impressies uit de ruimtelijke visie voor de Bloemendalerpolder zijn wat dat betreft een goed voorbeeld. De beelden zijn zodanig schematisch – een bij elkaar geplakte fotocollage van mensen, huizen, gras, vijver en bos – dat duidelijk is wat de ontwerper bedoeld met ‘wonen in moerasnatuur’, maar ook dat het er niet precies zo uit gaat zien.

Uitvoeringsgerichte ontwerpen

Tot slot de klassieke rol van landschapsarchitectuur, het definitieve ontwerp van een plein, wijk, park of landgoed. Hierbij is het van belang goed rekening te houden met de tijdsfactor. Het publiek moet niet de indruk krijgen dat de getoonde impressie direct na aanleg realiteit is. Een goed voorbeeld hiervan is het plan voor een landschapspark op vervuild bagger in de Haarlemmermeer.

Landschapsarchitecten Gerwin de Vries en Alexander Herrebout tonen in een serie kaarten de natuurlijke reinigingsproces van de bagger en schetsen telkens de nieuwe ecologische stadia waar het parkgebruik op inspeelt. Het park is in wording, tussenfasen zijn geen toeval maar bewust ontworpen scènes.

In deze fase is het bovendien belangrijk dat de *artist impression* zo nauwkeurig mogelijk is. Dat betekent dat maten moeten kloppen, ingrepen zichtbaar en materialen leesbaar. De impressies die het bureau Juurlink + Geluk gebruikt voor de verbeelding van hun

stedenbouwkundig ontwerp voor de Eindhovense wijk Waterrijk slaan de plank mis. De beelden geven een indruk van de sfeer in de wijk, maar tonen niet de werkelijke situatie. Bomen zijn willekeurig in het gras geplaatst, de overgang tussen publiek en privaat terrein is niet goed uitgetekend en maten en profielen zijn – vergeleken met de precieze plankaart – onnauwkeurig weergegeven.

Summary

In *artist impressions* the sky is always blue, the people walk around without fear of cars, carefree and happy. The greenery in the picture gives some needed shadows on well-filled squares in the city, where there are no problems. Recent digital presentation techniques give designers better tools to make convincing examples of their plans. But the more these artist impressions are used, the more they meet with resistance. People in the trade are learning to punch through the false tricks. Who are using these artist impressions and why? The author evaluates the artist impression tool, and compares the type of designs when an artist impression can be, although carefully, used.

Haarlemmermeerpark van machine naar park